

**O‘ZBEKISTON SSRDA 1946–1980 YILLARDAGI MADANIYAT
SIYOSATI: TEATR, MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI
MISOLIDA**

Erkinboyev Fozilbek Zokirjon o‘g‘li

Navoiy davlat universiteti

tarix qo‘shimcha davlat huquqi yo‘nalishi 4 bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1946–1980 yillar oralig‘ida O‘zbekiston SSRda olib borilgan madaniyat siyosatining asosiy yo‘nalishlari — teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari misolida tahlil qilinadi. Arxiv hujjatlari, hukumat qarorlari, davriy nashrlar va ijodiy chiqishlar asosida madaniy siyosatning qanday yo‘naltirilgani, qanday mafkuraviy va ijtimoiy maqsadlarga xizmat qilgani ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari sovet mafkurasini targ‘ib etuvchi kuchli vositaga aylangan bo‘lsa-da, ijodiy erkinlik va milliy o‘zlikni ifodalash istagi doimiy to‘qnashuvda bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, madaniyat siyosati, teatr, sovet matbuoti, ommaviy axborot vositalari, senzura, mafkura

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda Sovet Ittifoqi barcha respublikalarda, jumladan O‘zbekiston SSRda mafkuraviy barqarorlikni ta‘minlash maqsadida madaniy hayotni markazlashgan holda boshqara boshladi. Madaniyat vositalari — teatr, matbuot, radio va televizion dasturlar partiya mafkurasini singdirish, sotsialistik qadriyatlarni mustahkamlash, diniy dunyoqarashlarni yo‘qotish va sovet fuqarolik ongini shakllantirishda asosiy vositaga aylantirildi.

Bu davrda o‘zbek teatr san‘ati, adabiy matbuot va ommaviy axborot vositalarining soni va ko‘lami sezilarli darajada oshdi, ammo ularning barcha faoliyati KPSS Markaziy Qo‘mitasi va Glavlit tomonidan nazorat qilindi. Ushbu maqolada aynan shu jarayonlar tahlil qilinadi.

O‘zbekiston SSRda madaniy siyosat, ayniqsa, teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari orqali hayotga tatbiq etilgan. Bu vositalar yordamida sovet mafkurasini aholiga singdirish, ijtimoiy ongni shakllantirish va jamiyatni ideologik jihatdan boshqarish imkoniyati paydo bo‘lgan. Ayniqsa, milliylik va sotsialistik xalqparvarlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash Sovet markaziy siyosatining asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan.

O‘zbekiston SSRda milliy teatrlarning faoliyati, o‘zbek tilidagi gazeta va jurnallar, shuningdek, o‘zbek tilida eshittirilgan radio va televizion dasturlar sovet davrining ideologik ta’sir vositasi sifatida shakllangan. Shu bilan birga, ularning faoliyatida milliy o‘zlik, tarixiy xotira va san’atkorlik erkinligi muayyan darajada saqlanib qolgan. Ushbu maqolada aynan shu murakkab va ziddiyatli jarayonlar chuqur tahlil qilinadi.

Asosiy manbalar quyidagilardan iborat:

• Arxiv hujjatlari:

- O‘zbekiston SSR Madaniyat vazirligi hujjatlari
- Glavlit (davlat senzura organi)ning madaniyat bo‘yicha hisobotlari
- KPSS qarorlari va ma’ruzalar

• Davriy matbuot:

- “Qizil O‘zbekiston”, “Sovet O‘zbekistoni”, “Sharq yulduzi” jurnali

• Teatr ijodiy arxivlari:

- Pyesa matnlari, spektaklga doir ko‘rsatmalar, rejissyorlar esdaliklari

• Metodologiya:

- Tarixiy tahlil va matnshunoslik usullari
- Madaniy diskurs va mafkuraviy tahlil

Teatr siyosati:

- Teatrlarda sotsialistik realizm uslubida asarlar sahnalashtirilgan.
- Har bir pyesa Glavlit tomonidan tasdiqlanishi shart edi.
- O‘zbek milliy elementlari (kuy, libos, xalqona obrazlar) ruxsat etilgan, lekin ular faqat sovet mafkurasiga xizmat qilgan taqdirdagina.

Matbuot va nashriyot faoliyati:

- Gazeta va jurnallar partiyaning siyosiy topshiriqlari asosida ishlagan.
- Mustaqil jurnalistika mavjud bo‘lmagan; barcha axborotlar filtrlangan.
- Adabiy jurnallar ideallashtirilgan mehnat qahramonlari, sotsialistik g‘oyalar haqida maqolalarni chop etgan.

Ommaviy axborot vositalari:

- Radioda har kuni ishlab chiqarish, reja bajarilishi, kommunistik qadriyatlar targ‘ib etilgan.
- Televizion ko‘rsatuvlar 1950-yillarda boshlangan, 1970-yillarda esa xalq ommasi orasida keng tarqalgan.
- Diniy mavzular butunlay taqiqlangan, barcha eshittirishlar sotsialistik ong shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Madaniyat siyosati orqali Sovet Ittifoqi mafkuraviy nazoratni mustahkamlashga erishdi. Teatr, matbuot va OAV orqali xalq ongiga ta'sir etish strategiyasi har tomonlama ishlab chiqilgan edi. Biroq, ijodkorlar va san'at vakillari ayrim hollarda allegorik yoki tarixiy obrazlar orqali senzura cheklovlaridan o'tishga harakat qilganlar.

Masalan, tarixiy spektakllarda zamonaviy siyosiy ishoralar yashirincha berilgan, shoirlar esa ramziy obrazlar vositasida zamondosh muammolarni aks ettirganlar. Bunday holatlar sovet siyosatining ziddiyatli tabiati — nazorat va erkinlik o'rtasidagi doimiy kurashni namoyon etadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, O'zbekiston SSRdagi teatrlar sotsialistik realizm me'zonlariga amal qilgan holda xalq orasida ishchi-dehqonlar obrazini ideallashtirgan, lekin ayrim asarlar orqali ijtimoiy adolatsizlik, insoniylik va tarixiy xotira kabi mavzularni ham nozik tarzda ko'tarishga erishilgan. Ayniqsa, tarixiy drama janrida milliy qahramonlar obrazini yaratish orqali o'zbek xalqining mustaqil ongiga xizmat qiluvchi g'oyalar ehtiyotkorlik bilan berilgan.

Matbuot va jurnalistika esa sovet mafkuraviy apparatining asosiy ustunlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Har bir maqola, rasmiy yangilik yoki adabiy tanqidiy sharh — bularning barchasi Glavlitning qat'iy nazoratidan o'tgan. Biroq, 1960–1970 yillar davomida ayrim adabiy jurnallarda (xususan, "Sharq yulduzi"da) o'ziga xos allegorik yoki ramziy mazmundagi chiqishlar ko'zga tashlanadi. Bu esa, ijodkorlar tomonidan senzura tizimidan o'tishga qaratilgan noan'anaviy strategiyalarning mavjudligini ko'rsatadi.

OAV — ayniqsa, radio va televidenie — sovet mafkurasini xalq ongiga singdirishda eng samarali vositalardan biri bo'lgan. Biroq teleko'rsatuvlar orqali mahalliy sahna san'ati, xalq qo'shiqlari, an'anaviy marosimlar elementlarini kiritish orqali milliy identitetni saqlab qolish harakatlari ko'zga tashlanadi. Shu jihatdan, sovet davri madaniyat siyosatini mutlaq repressiv model sifatida emas, balki murosali madaniy zamin sifatida baholash lozim.

Madaniyat siyosati doirasida ijodiy erkinlik va ideologik bosim o'rtasida doimiy ziddiyat mavjud bo'lgan. Bu ziddiyat, ayniqsa, o'zbek ziyolilari, yozuvchilari va san'atkorlari faoliyatida yaqqol namoyon bo'lgan. Ularning ijodi orqali xalq ruhiyati, tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlarini yashirin yoki ramziy ifodalar orqali yetkazilgan.

1946–1980 yillarda O'zbekiston SSRda madaniyat siyosati sovet mafkurasining asosiy targ'ibotchisi bo'lgan. Teatr, matbuot va OAV orqali jamiyatda sotsialistik qadriyatlar singdirilgan, ijodiy faoliyat qat'iy nazorat ostida bo'lgan.

Shunga qaramay, ushbu davr madaniy hayotining mazmuni va shakli ijodkorlar va davlat o'rtasidagi murosalarining murakkab natijasi sifatida shakllangan. Madaniyat vositalarining rasmiy talqinidan tashqarida turli norasmiy ifoda shakllari, ramziy ma'nolar ham mavjud bo'lgan.

Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu davrning mahalliy madaniyatga ko'rsatgan ta'siri, xalq xotirasidagi aks-sadosi va senzura tizimidan o'tgan madaniy kodlar chuqurroq tahlil etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston SSR Madaniyat vazirligining 1946–1980 yillardagi hisobotlari. TsGA RUz.
2. Glavlit arxivlari: Senzura bo'yicha maxfiy hujjatlar. (1947–1979).
3. "Qizil O'zbekiston" gazetasining 1950–1980 yillardagi sonlari.
4. Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan*. Seattle: University of Washington Press.
5. Saidov, A. (2002). *Sovet davrida o'zbek adabiyoti va senzura*. Toshkent: Fan.
6. "Sharq yulduzi" jurnali. 1955–1980 yillar arxiv sonlari.
7. Jalilov, M. (1983). *O'zbekiston san'ati va siyosat*. Toshkent: Maorif.

Research Science and
Innovation House

